

1 | Η ΠΕΙΘΩ

Ένας απ' τους κύριους σκοπούς στη γραπτή ή προφορική επικοινωνία μας με τους άλλους είναι να τους πείσουμε να δεχτούν τις απόψεις μας ή να ενεργήσουν σύμφωνα με τις επιδιώξεις μας. Η προσπάθεια αυτή ασκείται με ένα σύνολο τεχνικών και πιο συγκεκριμένα με την *επίκληση στη λογική, την επίκληση στο συναίσθημα του δέκτη, την επίκληση στο ήθος του πομπού, την επίκληση στην αυθεντία και την επίθεση στο ήθος του αντιπάλου*.

I. ΤΡΟΠΟΙ ΠΕΙΘΟΥΣ

- α. Η *επίκληση στη λογική* αποβλέπει στην απόδειξη μιας ιδέας και υλοποιείται με τη χρήση επιχειρημάτων και τεκμηρίων, π.χ.:

Πρόσφυγες είναι όσοι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τον τόπο τους. Οι Έλληνες της Μικράς Ασίας και του Πόντου υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους. Άρα, ήταν πρόσφυγες.

– **Επιχείρημα** είναι το οργανωμένο σύνολο προτάσεων που καταstrώνεται μέσα από μια διανοητική πορεία (συλλογισμός) προκειμένου να βεβαιωθεί η ορθότητα μιας ιδέας (π.χ.: *Κάθε διαίρεση που αφήνει υπόλοιπο μηδέν είναι τέλεια. Η διαίρεση 9:4 δεν αφήνει υπόλοιπο μηδέν. Άρα, η διαίρεση 9:4 δεν είναι τέλεια*). **Ορθό** θεωρείται το επιχείρημα που είναι **έγκυρο**, δηλαδή το συμπέρασμά του βγαίνει με λογικά αναγκαίο τρόπο, **και αληθές**, δηλαδή οι προτάσεις του ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, (π.χ.: *Όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί. Ο Σωκράτης είναι άνθρωπος. Άρα, ο Σωκράτης είναι θνητός*). Αντίθετα, το επιχείρημα που δεν είναι έγκυρο ή αληθές θεωρείται **λαθεμένο** (π.χ.: *Όταν βρέχει, υπάρχουν σύννεφα. Τώρα υπάρχουν σύννεφα. Άρα, τώρα βρέχει*). Τα επιχειρήματα που μοιάζουν έγκυρα χωρίς στην πραγματικότητα να είναι ονομάζονται **παραλογικοί συλλογισμοί**, και όσα απ' αυτά οφείλονται σε λογικό σφάλμα του πομπού λέγονται **παραλογισμοί**, ενώ όσα οφείλονται στην προσπάθεια του πομπού να παραπλανήσει τον δέκτη λέγονται **σοφίσματα**.

– **Τεκμήρια** ονομάζονται τα πρόσθετα αποδεικτικά στοιχεία (παραδείγματα, γνώμες ειδικών, στατιστικά στοιχεία, δεδομένα ερευνών, αλήθειες) που χρησιμοποιούνται για τη στήριξη των επιχειρημάτων (π.χ. *Ο ουρανός είναι αρκετά συννεφιασμένος και μάλλον θα βρέξει. Άλλωστε αυτό προέβλεψε και η Μετεωρολογική Υπηρεσία*).

Σωστά τεκμηριωμένος είναι ο λόγος που στηρίζεται σε επαρκή, εξακριβωμένα και επεξεργασμένα στοιχεία, ενώ στην αντίθετη περίπτωση είτε είναι ατεκμηρίωτος είτε στηρίζεται σε παραπλανητικά τεκμήρια.

- β. Η **επίκληση στο συναίσθημα του δέκτη** αποβλέπει στην άσκηση συναισθηματικής επίδρασης και υλοποιείται με τη χρήση συγκινησιακά φορτισμένων λέξεων, την περιγραφή, την αφήγηση, το χιούμορ, την ειρωνεία και την κινδυνολογία και αποβλέπει στην καλλιέργεια συναισθημάτων χαράς, φόβου, ανησυχίας, οργής κτλ. στον δέκτη, π.χ.:

Ψηφίστε μας, για ένα καλύτερο μέλλον για εσάς, για τα παιδιά σας και για τον τόπο μας.

- γ. Η **επίκληση στο ήθος του πομπού** αποβλέπει στην ενίσχυση της αξιοπιστίας του πομπού στα μάτια του δέκτη και υλοποιείται με την προβολή των γνώσεων, των σπουδών, των ικανοτήτων του κτλ., π.χ.:

Χρόνια τώρα ασχολούμαι με το θέμα των τροχαίων και μπορώ να σας διαβεβαιώσω πως η κύρια ευθύνη θαράινει τους οδηγούς και όχι το οδικό δίκτυο.

- δ. Η **επίκληση στην αυθεντία** αποβλέπει στη στήριξη της θέσης του πομπού μέσα απ' τα λόγια ενός ειδικού, έγκριτου ή αποδεκτού προσώπου και υλοποιείται με την αναφορά στη γνώμη του, π.χ.:

29 κατασκευαστές πλυντηρίων συνιστούν SKIP. Αυτοί ξέρουν.

- ε. Η **επίθεση στο ήθος του αντιπάλου** αποβλέπει στη μείωση της αξιοπιστίας του άλλου και υλοποιείται με την προβολή της αναξιοσύνης, της ανηθικότητας, της άγνοιάς του κτλ., π.χ.:

Άλλα λέει και άλλα εννοεί, άλλα υπόσχεται και άλλα κάνει. Αυτόν θα εμπιστευτείς;

Όταν οι τεχνικές αυτές χρησιμοποιούνται συστηματικά και προγραμματισμένα με θεμιτό ή αθέμιτο τρόπο και με σκοπό τον έλεγχο της σκέψης και της συμπεριφοράς των δεκτών, τότε η προσπάθεια πειθούς παίρνει τη μορφή της **προπαγάνδας**.

II. ΜΟΡΦΕΣ ΠΕΙΘΟΥΣ

α. Η πειθώ στον πολιτικό λόγο

Με τον πολιτικό λόγο ο πομπός επιδιώκει να πείσει ότι οι απόψεις και οι ενέργειές του εξυπηρετούν τα συμφέροντα του δέκτη και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Έτσι, εφαρμόζονται όλοι οι τρόποι πειθούς, και ιδιαίτερα η επίκληση στη λογική και η επίκληση στο συναίσθημα. Η αθέμιτη αξιοποίηση αυτών των μεθόδων ασκείται μέσα από τη χρήση παραλογικών επιχειρημάτων και παραπλανητικών στοιχείων, την κατάχρηση εννοιών με υψηλό ιδεολογικό φορτίο (π.χ. πατρίδα, έθνος κτλ.), τη

λασπολογία, την κινδυνολογία, την καλλιέργεια του φανατισμού κτλ. και προσδίδει στον πολιτικό λόγο τον χαρακτήρα της **προπαγάνδας**.

β. Η πειθώ στη διαφήμιση

Με τη διαφήμιση ο πομπός επιδιώκει να επηρεάσει τις καταναλωτικές (εμπορική διαφήμιση), πολιτικές (πολιτική διαφήμιση) κτλ. επιλογές του δέκτη. Έτσι, εφαρμόζονται όλοι οι τρόποι πειθούς και ανάμεσά τους περισσότερο η επίκληση στο συναίσθημα και λιγότερο η επίκληση στη λογική. Πιο συγκεκριμένα, χρησιμοποιείται η τεχνική:

- του συνειρμού ιδεών (από διαφήμιση μπίρας: *«Η πιο όμορφη ξανθιά»*),
- της αναλυτικής περιγραφής και επίδειξης των ιδιοτήτων του προϊόντος (*«Νέα γενιά υπολογιστών COMPAQ: 512Mb, 40Gb, AMD Athlon XP 2200+...»*),
- της επίκλησης στην αυθεντία (από διαφήμιση εταιρείας εμπορίας ηλεκτρονικών ειδών: *«Το κινητό θέλει τον Γερμανό του»*),
- της επίκλησης στο συναίσθημα (από διαφήμιση βρεφικών ειδών: *«Το παιδί θέλει φροντίδα. Φροντίδα και Προδέρμ»*),
- της επίκλησης στη λογική (*«Αφορολόγητα αποταμιευτικά ομόλογα ελληνικού δημοσίου: αφορολόγητη απόδοση 8,60% ετησίως»*),
- του λανθάνοντος αξιολογικού χαρακτηρισμού, που αποδίδει μια θετική ιδιότητα σε όποιον αγοράζει το προβληλλόμενο προϊόν και μια αρνητική σε όποιον δεν το προτιμά (από διαφήμιση αυτοκινήτου: *«Γιατί δεν είμαστε όλοι ίσοι»*).

Οι τεχνικές αυτές ασκούνται μέσα απ' τη συνδυασμένη χρήση εικόνας και λόγου, που από κοινού παράγουν, υποβάλλουν και ενισχύουν το προβληλλόμενο μήνυμα. Ειδικότερα, ο διαφημιστικός λόγος χαρακτηρίζεται απ' τον προτρεπτικό τόνο, το υποβλητικό περιεχόμενο, την πληθωρική χρήση λέξεων, το στερεότυπο ύφος, την ασάφεια, τη συνθηματολογία, την υπαινικτικότητα, τα λογοπαίγνια κτλ.

Σημαντικό ρόλο στην άσκηση πειθούς διαδραματίζει και η μορφή του διαφημιστικού μηνύματος. Με κριτήριο, λοιπόν, τη μορφή η διαφήμιση διακρίνεται στα εξής είδη:

- μήνυμα που αναπτύσσεται με άμεσο τρόπο,
- αφηγηματικό μήνυμα,
- μήνυμα μονολόγου-διαλόγου,
- μήνυμα που επεξηγεί την εικόνα,
- μήνυμα που στηρίζεται σε τεχνάσματα / ευρήματα,
- μήνυμα που προσφέρει επιχειρήματα.

γ. Η πειθώ στον επιστημονικό λόγο

Ο επιστημονικός λόγος χρησιμοποιεί κατ' αποκλειστικότητα τη στρατηγική της λογικής, βοηθητικά την τεχνική της αυθεντίας και αποκλείει σχεδόν ολοκληρωτικά τις υπόλοιπες τεχνικές πειθούς. Έχει, λοιπόν, αποδεικτικό, ερμηνευτικό και περιγραφικό χαρακτήρα και διακρίνεται ως προς τη γλώσσα απ' το απρόσωπο ύφος και τη χρήση ειδικής ορολογίας, ως προς το περιεχόμενο απ' την εμπειριστατωμένη και εξαντλητική εξέταση του θέματος και ως προς τη δομή απ' την αυστηρή λογική οργάνωση των ιδεών.

2 | ΕΠΑΓΩΓΙΚΗ – ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

Δύο είναι οι βασικοί τρόποι ανάπτυξης της συλλογιστικής πορείας σε ένα επιχείρημα, σε μια αποδεικτική παράγραφο ή σε ένα αποδεικτικό κείμενο: η *παραγωγική* και η *επαγωγική* μέθοδος.

- **Παραγωγικός** ονομάζεται ο συλλογισμός που ξεκινά από μια γενική και αφηρημένη αρχή (κοινά και αποδεδειγμένα ορθή), για να καταλήξει σ' ένα συγκεκριμένο και ειδικό συμπέρασμα.

Π.χ. (γενικό → ειδικό):

Όλοι οι πλανήτες φωτίζονται από τον ήλιο.

Η γη είναι πλανήτης.

Άρα, η γη φωτίζεται από τον ήλιο.

Π.χ. (προηγείται η δήλωση της κύριας θέσης και ακολουθεί το υλικό της απόδειξής της):

Η θανατική ποινή δεν έχει όση δύναμη παραδειγματισμού της αναγνωρίζεται. Ο άνθρωπος που από φόβο αναγκάζεται να συμμορφωθεί στους κανόνες της πολιτείας είναι αμφίβολο αν θα τηρήσει σταθερή στάση υπακοής. Όταν λείπει ο φόβος –και αυτό συμβαίνει στην περίπτωση που ο δράστης είτε βρεθεί εν βρασμώ ψυχής είτε λάβει μέτρα για την αποφυγή της σύλληψης–, δε θα διστάσει να διαπράξει το έγκλημα. Αλλήωστε, αυτό επιβεβαιώνει η εμπειρία των χωρών στις οποίες εκτελούνται οι θανατικές καταδίκες, χωρίς όμως να διαπιστώνεται μείωση του ποσοστού εγκληματικότητας.

- **Επαγωγικός** ονομάζεται ο συλλογισμός που ξεκινά από μια ειδική και συγκεκριμένη διαπίστωση, για να καταλήξει σ' ένα γενικό και αφηρημένο συμπέρασμα.

Π.χ. (ειδικό → γενικό):

Το άλογο, το λιοντάρι, η φάλαινα... είναι θηλαστικά.

Το άλογο, το λιοντάρι, η φάλαινα... είναι ζώα.

Άρα, τα θηλαστικά είναι ζώα.

Π.χ. (προηγείται το υλικό της ανάπτυξης και ακολουθεί η δήλωση της κύριας θέσης):

Σ' όλη τη διάρκεια του έτους μάς βομβαρδίζουν ειδήσεις για τις τάσεις της μόδας: τον χειμώνα μάς λένε τι θα φορεθεί το καλοκαίρι, το καλοκαίρι τι θα φορεθεί τον χειμώνα και πάει λέγοντας. Ας προσέξουμε τη χρήση του ρήματος «θα φορεθεί»: δε μας προτείνει τι να φορέσουμε, αλλ'ά μας υποδεικνύει τι πρέπει να φορέσουμε και πώς πρέπει να το φορέσουμε. Άρα, η επιβολή της μόδας πραγματοποιείται μέσα από δεοντολογικούς κανόνες ολοκληρωτικού χαρακτήρα και οδηγεί στη χειραγώγηση των προσωπικών αισθητικών κριτηρίων.

3 ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η περίληψη* αποτελεί μια απ' τις κύριες μορφές πύκνωσης λόγου, μέσα απ' την οποία επιδιώκεται ο έλεγχος της ικανότητας:

- α. κατανόησης του κειμένου και συνοπτικής απόδοσης των κύριων νοημάτων του,
- β. πληροφόρησης των άλλων σχετικά με το περιεχόμενο του κειμένου,
- γ. διάκρισης του σημαντικού απ' το λιγότερο σημαντικό ή το ασήμαντο τόσο στο περιεχόμενο όσο και στη μορφή του κειμένου,
- δ. παραγωγής ενός καλοδομημένου και συνεκτικού νέου κειμένου.

Η ανταπόκριση σ' όλες αυτές τις παραμέτρους προϋποθέτει μεθοδική εργασία, που διακρίνεται σε τρία βασικά στάδια (προετοιμασία, συγγραφή, έλεγχος) και ορίζεται από ένα σύνολο κανόνων. Ας δούμε τους σημαντικότερους ανάμεσά τους:

α. Προετοιμασία

- Προσεκτική μελέτη του κειμένου και εύρεση του νοηματικού του κέντρου·
- εντοπισμός των κύριων ιδεών κάθε παραγράφου, διάκρισή τους απ' τις δευτερεύουσες ιδέες και επιγραμματική απόδοσή τους με τη μορφή πηλαγιότιτλων·
- κατανόηση του τρόπου οργάνωσης του κειμένου και των νοηματικών σχέσεων που υπάρχουν μεταξύ των ιδεών·
- αναγνώριση του είδους του κειμένου (άρθρο, δοκίμιο, μελέτη κτλ.), ώστε να επιλεγεί η κατάλληλη φράση για την αναφορά στον συγγραφέα του (ο συγγραφέας, ο αρθρογράφος, ο συντάκτης του δημοσιεύματος/ του κειμένου κτλ.).

β. Συγγραφή

Ως προς το περιεχόμενο:

- δήλωση του νοηματικού κέντρου του κειμένου στην πρώτη περίοδο της περίληψης («*Θέμα του κειμένου / του άρθρου κτλ., «ο συγγραφέας / ο αρθρογράφος αναπτύσσει το θέμα / πρόβλημα» κτλ.*).
- ακριβής διατύπωση των κύριων ιδεών του κειμένου και όσων από τις δευτερεύουσες είναι απαραίτητες για την εξασφάλιση της νοηματικής πληρότητας της περίληψης·

* Για χαρακτηριστικά παραδείγματα βλ. τις περιλήψεις που προτείνουμε σε όλα τα κείμενα του σχολικού βιβλίου.

- ισορροπημένη και αρμονική απόδοση των ιδεών με κριτήριο όχι μόνο την έκταση που καταλαμβάνουν αλλήλ κυρίως το ειδικό βάρος που έχουν στην ανάπτυξη·
- παράληψη των λιγότερο σημαντικών στοιχείων του κειμένου (π.χ. παρενθετικές ιδέες, παρεκβατικά σχόλια, ημερομηνίες κτλ.)·
- αποφυγή αξιολογικών κρίσεων και χαρακτηρισμών για το κείμενο.

Ως προς τη δομή:

- ιεράρχηση των ιδεών της περίληψης κατ' αντιστοιχία με την ιεράρχηση των ιδεών του κειμένου·
- οργάνωση των ιδεών με σχέσεις λογικής σειράς και στενή σύνδεση των νοημάτων τους·
- επιλογή των κατάλληλων διαρθρωτικών λέξεων, για να φανούν οι νοηματικές σχέσεις που υπάρχουν μεταξύ των ιδεών του κειμένου·
- αποφυγή της φορτικής χρήσης συνδετικών λέξεων και τυποποιημένων μεταβατικών φράσεων («ο συγγραφέας υποστηρίζει», «ακόμη, ισχυρίζεται», «επίσης, επισημαίνει» κτλ.)·
- αποφυγή του χωρισμού της περίληψης σε παραγράφους ή χωρισμός μόνο* όταν το κείμενο οργάνωνεται σε ορατές νοηματικές ενότητες.

Ως προς τη γλώσσα:

- προσαρμογή του ύφους γραφής στις επικοινωνιακές ανάγκες της δοσμένης περίπτωσης (π.χ. πληροφόρηση κάποιου, συζήτηση στην τάξη κτλ.)·
- αποφυγή της αυτούσιας μεταφοράς λέξεων και φράσεων του κειμένου στην περίληψη·
- αποφυγή των περιφραστικών διατυπώσεων·
- διατύπωση των ιδεών με ακριβή, απλό και σαφή τρόπο.

γ. Έλεγχος

- Τελική εξέταση του περιεχομένου, της μορφής και της δομής της περίληψης·
- καταμέτρηση λέξεων.

* Ούτε όμως και στην περίπτωση αυτή είναι αναγκαία ή υποχρεωτική η παραγραφοποίηση της περίληψης.

4 | Ο ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΛΟΓΟΥ ΣΕ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Κύρια αποστολή του προλόγου είναι η δήλωση του θέματος και της θέσης και η προσέληψη του ενδιαφέροντος του αναγνώστη και κύρια αποστολή του επιλόγου είναι η εμπλουτισμένη με τα νέα στοιχεία που προέκυψαν επαναδιατύπωση της θέσης. Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη τις βασικές αυτές λειτουργίες του προλόγου και του επιλόγου, μπορούμε να επιλέξουμε διάφορους τρόπους για την εισαγωγή και το κλείσιμο του κειμένου. Έτσι:

- ο πρόλογος μπορεί να περιέχει α) μια ερώτηση, β) ένα γεγονός, μια είδηση, γ) μια αντίθεση, δ) τη διασάφηση λέξεων-όρων και ε) μια διαπίστωση,
- ο επίλογος μπορεί να περιέχει α) τα κύρια συμπεράσματα της ανάπτυξης, β) προτάσεις-λήψεις και γ) ερωτήσεις.

Κοντά, βέβαια, σ' αυτούς τους τρόπους υπάρχουν ή μπορούν να εφευρεθούν και πολλοί άλλοι, όμως σε κάθε περίπτωση πρέπει να είναι προσαρμοσμένοι στα γνωρίσματα του επικοινωνιακού πλαισίου και του κειμενικού είδους της παραγωγής λόγου. Για παράδειγμα, διαφορετικά θα διατυπωθεί μια ερώτηση στον πρόλογο ενός δοκιμίου και διαφορετικά στον πρόλογο μιας συζήτησης που διεξάγεται στην τάξη. Αυτό σημαίνει ότι το επικοινωνιακό πλαίσιο και το κειμενικό είδος επιβάλλουν την ανάγκη χρήσης της κατάλληλης γλωσσικής ποικιλίας και του κατάλληλου ύφους.

Αξίζει λοιπόν να εξετάσουμε μερικά απ' τα βασικά γνωρίσματα των κυριότερων κειμενικών ειδών*, που ζητούνται στην παραγωγή λόγου:

α. Δοκίμιο

Υπάρχουν δύο βασικά είδη δοκιμίου: το δοκίμιο πειθούς (: αποδεικτικό δοκίμιο) και το δοκίμιο στοχασμού (: στοχαστικό δοκίμιο). Και τα δύο περιέχουν κρίσεις και απόψεις γύρω από θέματα ευρύτερου ενδιαφέροντος και ως κύριο γνώρισμα έχουν τη φροντίδα του λόγου. Η διαφορά τους βρίσκεται στην επιδίωξη και τη σκοπιά της ανάπτυξης, στο ύφος γραφής και την οργάνωση των ιδεών.

- **Δοκίμιο πειθούς.** Επιδίωξη του συγγραφέα είναι η πειθώ και η υλοποίησή της γίνεται από αντικειμενική σκοπιά και με τη χρήση λογικών κυρίως μέσων πειθούς. Οι ιδέες οργανώνονται με λογική σειρά και βάσει κάποιου λογικού σχεδίου: στην

* Για χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων κειμενικών ειδών βλ. τις απαντήσεις που προτείνουμε στην «Παραγωγή Λόγου» του σχολικού βιβλίου.

αρχή (πρόλογος) δηλώνεται το θέμα και η θέση, ακολούθως (κύριο μέρος) προσκομίζονται τα αποδεικτικά στοιχεία, δηλαδή τα επιχειρήματα και τα τεκμήρια, που επιβεβαιώνουν την ορθότητα της κύριας θέσης και στο τέλος (επίλογος) διατυπώνονται τα συμπεράσματα. Το ύφος γραφής είναι φροντισμένο και επίσημο, όχι όμως απρόσωπο, αυστηρό και ουδέτερο, πράγμα που σημαίνει πως διατηρεί και ορισμένα στοιχεία προσωπικού λόγου. Οι λέξεις χρησιμοποιούνται με την κυριολεκτική τους σημασία αλλά δεν είναι σπάνια και η μεταφορική τους χρήση. Για λόγους αντικειμενικότητας η ανάπτυξη γίνεται σε γ' πρόσωπο, χωρίς όμως να αποκλείεται και η διατύπωση προσωπικών σκέψεων.

- **Δοκίμιο στοχασμού.** Πρόθεση του συγγραφέα είναι η ελεύθερη έκφραση των απόψεών του γύρω από το θέμα που τον απασχολεί και σε δεύτερο βαθμό η πειθώ. Η ανάπτυξη γίνεται από υποκειμενική κυρίως σκοπιά και με τη χρήση όχι μόνο λογικών αλλά και συναισθηματικών μέσων πειθούς. Οι ιδέες είναι χαλαρά οργανωμένες, αλλά δε λείπει ο λογικός ειρμός και η εσωτερική σύνδεση των νοημάτων. Το ύφος είναι κατά κύριο λόγο προσωπικό και σε αρκετά σημεία μπορεί να γίνεται μεταφορική χρήση των λέξεων.

β. Εισήγηση / Ομιλία

Το κείμενο που ζητείται αποτελεί τη γραπτή μορφή ενός λόγου που εκφωνείται σε κάποια εκδήλωση ενώπιον κοινού. Βασικό γνώρισμα είναι η εναρκτήρια προσφώνηση (π.χ. «αγαπητοί συμμαθητές», «αξιότιμοι κύριοι, -ες» κτλ.) και η καταληκτική έκφραση ευχαριστίας (π.χ. «σας ευχαριστώ»). Το θέμα και η θέση δηλώνονται στον πρόλογο, ακολουθεί η στήριξη της κατευθυντήριας ιδέας και στο τέλος διατυπώνονται τα συμπεράσματα ή μια γενική πρόταση-λήψη. Η επιλογή των μέσων πειθούς (επίκληση στη λογική, πρόκληση συναισθημάτων κτλ.) και της γλωσσικής ποικιλίας (απλός ή επίσημος λόγος) γίνεται με κριτήριο το θέμα του λόγου και το ακροατήριο. Πάντως, είναι προτιμότερη η συνδυασμένη χρήση διάφορων τεχνικών πειθούς και η εξασφάλιση της ζωντάνιας και της αμεσότητας του λόγου*, ώστε να κεντριστεί και να διατηρηθεί αμείωτο το ενδιαφέρον του (υποτιθέμενου) ακροατηρίου.

* Η αμεσότητα και η ζωντάνια μπορούν να επιτευχθούν με τη χρήση ρητορικών ερωτήσεων και θαυμαστικών διατυπώσεων, τον παιγνιώδη-χιουμοριστικό – ειρωνικό – δραματικό τόνο, την εναλλαγή προσώπων (α' ενικό ή πληθυντικό, β' πληθυντικό, γ' ενικό ή πληθυντικό), τη χρήση εκφραστικών μέσων (παρομοίωση, μεταφορά κτλ.), γλωσσικών σχημάτων (επανάληψη, ασύνδετο κτλ.), λέξεων του προφορικού λόγου κτλ., αλλά σε κάθε περίπτωση πρέπει να αποφεύγονται η υπερβολή και η κατάχρηση.

γ. Άρθρο

Ανήκει στο γραμματειακό είδος του δημοσιογραφικού λόγου. Τα κύρια προσδιοριστικά γνωρίσματά του είναι ο τίτλος, η αφόρμηση από ένα γεγονός της επικαιρότητας και η διατύπωση των γενικότερων απόψεων και κρίσεων γύρω απ' το ζήτημα που εξετάζεται. Το θέμα και η θέση δηλώνονται στον πρόλογο, ακολουθεί η στήριξη της κατευθυντήριας ιδέας και στο τέλος διατυπώνονται τα συμπεράσματα ή μια γενική πρόταση-λήυση. Η γλωσσική ποικιλία και το ύφος εξαρτώνται από το θέμα της ανάπτυξης, την οπτική γωνία της προσέγγισής του και το επίπεδο του αναγνωστικού κοινού. Σε κάθε περίπτωση όμως είναι προτιμότερο ο λόγος να χαρακτηρίζεται από ζωντάνια και αμεσότητα*, ώστε να κεντριστεί και να διατηρηθεί αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

δ. Επιστολή

Κύρια γνωρίσματά της είναι η δήλωση του τόπου και του χρόνου της σύνταξης, η εναρκτήρια προσφώνηση και ο καταληκτικός χαιρετισμός ή επιφώνηση**. Στην πρώτη παράγραφο συνήθως δηλώνεται το θέμα, η αφορμή και ο σκοπός της επιστολής. Η γλωσσική ποικιλία, το ύφος γραφής, το είδος της προσφώνησης και του χαιρετισμού / επιφώνησης και ο τρόπος της ανάπτυξης εξαρτώνται α) απ' το θέμα και τον σκοπό της επιστολής και β) απ' τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στον αποστολέα και τον παραλήπτη της.

ε. Συζήτηση

Το κείμενο που ζητείται αποτελεί τη γραπτή μεταφορά των απόψεων που θα διατύπωνε ο μαθητής σε μια υποτιθέμενη συζήτηση με τους συμμαθητές του στην τάξη, με τους γονείς του στο σπίτι κτλ. Ο τρόπος ανάπτυξης και το ύφος γραφής εξαρτώνται απ' το επικοινωνιακό πλαίσιο της συζήτησης (θέμα, πρόσωπα, χώρος κτλ.), αλλιά, όποιο και αν είναι αυτό το πλαίσιο, ο λόγος πρέπει να έχει κάποια κοινά στοιχεία (χωρίς, βέβαια, να ταυτίζεται) με την κατάλληλη για την περίπτωση προφορική ομιλία. Έτσι, καλό είναι να προτιμάται ο μικροπερίοδος λόγος, η παρατακτική σύνταξη, η χρήση απλού λεξιλογίου, οι ερωτηματικές διατυπώσεις κτλ.

* Βλ. την προηγούμενη υποσημείωση.

** Στις τυπικές επιστολές η επιφώνηση ακολουθείται απ' το ονοματεπώνυμο και την υπογραφή του αποστολέα, αλλιά αυτό πρέπει **οπωσδήποτε** να αποφευχθεί στο κείμενο παραγωγής λόγου των εξετάσεων.

5 | ΑΦΗΓΗΣΗ

Αφήγηση είναι η με τον λόγο αναπαράσταση πραγματικών ή πλασματικών γεγονότων. Φορέας αυτής της αναπαράστασης είναι ο *αφηγητής*, πρόσωπο δημιουργημένο απ' τον συγγραφέα, στο οποίο παραχωρείται ο λόγος, για να οργανώσει το υλικό της αφήγησης, να φωτίσει ή να αποκρύψει τις σκέψεις των προσώπων, να επιλέξει ανάμεσα στον ευθύ και τον πλάγιο λόγο, στη χρονολογική τάξη και τις ανατροπές της κτλ. Δύο είναι οι κυριότεροι τύποι αφηγητών:

- α. *Ο παντογνώστης αφηγητής*: στέκεται έξω απ' το αφηγηματικό υλικό και δε συμμετέχει στη δράση, δημιουργώντας την εντύπωση πως γνωρίζει τα πάντα σε σχέση με τα πρόσωπα και τις σκέψεις τους, τα γεγονότα και την εξέλιξή τους. Η αφήγηση γίνεται σε γ' πρόσωπο (τριτοπρόσωπη αφήγηση) και από άποψη αφηγηματικής τεχνικής ονομάζεται *διήγηση*.
- β. *Ο πρωταγωνιστής αφηγητής*: εντάσσεται στο αφηγηματικό υλικό και συμμετέχει στη δράση, αποδίδοντας τα γεγονότα απ' την οπτική του γωνία. Η αφήγηση γίνεται σε α' πρόσωπο (πρωτοπρόσωπη αφήγηση) και από άποψη αφηγηματικής τεχνικής ονομάζεται *μίμηση*.

– Ο χρόνος της αφήγησης

Μια που η αφήγηση αποτελεί εξιστόρηση γεγονότων που έχουν συμβεί, οι συνηθέστεροι χρόνοι της είναι οι **ιστορικοί** (παρατατικός, αόριστος). Για λόγους όμως παραστατικότητας και ζωντάνιας χρησιμοποιείται με αρκετή συχνότητα και ο **ενεστώτας**, που παρουσιάζει τα γεγονότα σαν να συμβαίνουν τώρα.

– Η τάξη του αφηγηματικού χρόνου

Σπάνια τα γεγονότα της αφήγησης παρουσιάζονται με τη φυσική σειρά της διαδοχής τους και στην περίπτωση μιας τέτοιας παρουσίασης εφαρμόζεται η **τεχνική της γραμμικής αφήγησης**. Συνηθέστερα, η σειρά των γεγονότων παραβιάζεται με την αναφορά σε συμβάντα που έγιναν σε προηγούμενο ή κατοπινό χρόνο σε σχέση με το αφηγηματικό παρόν. Πρόκειται για τις λεγόμενες **αναχρονίες**, που χωρίζονται σε δύο κατηγορίες:

- α. *τις αναδρομικές αφηγήσεις ή αναδρομές*: αφήγηση προγενέστερων γεγονότων,
- β. *τις πρόδρομες αφηγήσεις ή προλήψεις*: αφήγηση μεταγενέστερων γεγονότων.

– Η διάρκεια του αφηγηματικού χρόνου

Τις πιο πολλές φορές ο χρόνος της αφήγησης δεν έχει τη διάρκεια του χρόνου της ιστορίας (*ανισοχρονία*). Προκειμένου να διατηρηθεί το ενδιαφέρον του αναγνώστη και να εξασφαλιστεί η ισορροπία του αφηγηματικού υλικού άλλα γεγονότα παρουσιάζονται αναλυτικότερα (επιβράδυνση), άλλα συνοπτικότερα (σύνοψη) και άλλα παραλείπονται (αφηγηματικό άλμα ή κενό). Μόνο στα διαλογικά μέρη (σκηνές) υπάρχει ταύτιση στη διάρκεια του αφηγηματικού και του ιστορικού χρόνου (*ισοχρονία*).

6 ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΚΑΙ ΜΟΝΤΕΡΝΑ ΠΟΙΗΣΗ

Ανάμεσα στην παλιότερη και τη νεότερη ποιητική δημιουργία υπάρχουν άλλητε περισσότερες και άλλητε λιγότερο ορατά στοιχεία διαφοροποίησης, απ' τα οποία προκύπτει η βασική διάκριση ανάμεσα στην **παραδοσιακή** ή **κλασική** και τη **μοντέρνα** ή **νεότερη** ποίηση. Το πέρασμα απ' τη μια στην άλλη τοποθετείται χρονικά στην περίοδο μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και ειδικότερα στα ποιητικά πράγματα της χώρας μας ως ορόσημο αναγνωρίζεται η ποιητική συλλογή *Στροφή* (1931) του Γ. Σεφέρη.

Οι κύριες διαφορές μεταξύ παραδοσιακής και μοντέρνας ποίησης μπορούν να διακριθούν σε δύο κύριες κατηγορίες:

- *Στο επίπεδο του νοήματος (εσωτερικά χαρακτηριστικά)*: Η παραδοσιακή ποίηση χαρακτηρίζεται από λογική οργάνωση και εκ πρώτης όψεως έχει βατό και σαφή λόγο, ενώ στη νεότερη ποίηση είναι σαν να παρακολουθούμε το ποίημα τη στιγμή της δημιουργίας του, ο λόγος του είναι σε κάποιο βαθμό υπαινικτικός, συνειρμικός και κρυπτικός και γι' αυτό η κατανόησή του προϋποθέτει την κινητοποίηση της δημιουργικής φαντασίας του αναγνώστη.
- *Στο επίπεδο της εκφοράς (εξωτερικά-μορφικά χαρακτηριστικά)*: Το μέτρο, η ομοιοκαταληξία και οι ομοιόμορφες ως προς τον αριθμό των στίχων στροφές της παραδοσιακής ποίησης εγκαταλείπονται απ' τη νεότερη ποίηση και κυριαρχεί ο ελεύθερος στίχος, που μπορεί εξωτερικά να μοιάζει με τον πεζό λόγο, αλλά χάρη στην ηχητική οργάνωσή του διατηρεί τον εσωτερικό ρυθμό.

7 ΔΟΚΙΜΙΟ

Δοκίμιο ονομάζεται το γραμματειακό είδος που βρίσκεται στο μέσο του επιστημονικού, λογοτεχνικού και ρητορικού λόγου, περιέχει τις ιδεολογικές απόψεις του συγγραφέα γύρω από ζητήματα ευρύτερου ή ειδικότερου ενδιαφέροντος και αποβλέπει είτε στην πειθώ και την πληροφόρηση είτε στην ελεύθερη έκφραση και την τέρψη.

Υπάρχουν δύο είδη δοκίμιου: το *αποδεικτικό* ή *δοκίμιο πειθούς* και το *στοχαστικό* ή *δοκίμιο στοχασμού*.

- Το **αποδεικτικό δοκίμιο** διακρίνεται από α) την προσπάθεια αντικειμενικής εξέτασης του θέματος, β) την επιδίωξη πληροφόρησης και πειθούς, γ) την αναφορική κυρίως λειτουργία της γλώσσας (κυριολεκτική χρήση των λέξεων), δ) το επίσημο ύφος με ορισμένα στοιχεία προσωπικού λόγου, ε) τη λογική οργάνωση των ιδεών (*πρόλογος*: δήλωση θέματος και θέσης, *κύριο μέρος*: προσκόμιση του αποδεικτικού υλικού, *επίλογος*: διατύπωση του συμπεράσματος).
- Το **στοχαστικό δοκίμιο** διακρίνεται από α) την υποκειμενική εξέταση του θέματος, β) την επιδίωξη ελεύθερης έκφρασης των ιδεών ή τέρψης, γ) τη συχνή ποιητική λειτουργία της γλώσσας (μεταφορική χρήση των λέξεων), δ) το προσωπικό ύφος γραφής, ε) τη συνειρμική και ελεύθερη ανάπτυξη των ιδεών.

Δοκίμιο και λογοτεχνία

Το στοχαστικό δοκίμιο φέρει αρκετά γνωρίσματα του λογοτεχνικού λόγου. Για την επισήμανσή τους βλ. παραπάνω (στοχαστικό δοκίμιο).

8 ΠΑΡΑΘΕΤΙΚΑ

Επίθετο είναι η κλητή λέξη που συνοδεύει συνήθως ένα ουσιαστικό και φανερώνει ποιότητα ή ιδιότητα. Η ποιότητα ή η ιδιότητα παρουσιάζει διαβαθμίσεις και δηλώνεται με τρεις διαφορετικούς βαθμούς. Οι βαθμοί του επιθέτου είναι: ο *θετικός*, ο *συγκριτικός* και ο *υπερθετικός*.

Ο **θετικός** είναι ο πρώτος βαθμός του επιθέτου από τον οποίο σχηματίζονται, με τις κατάλληλες καταλήξεις, ο συγκριτικός και ο υπερθετικός. Οι καταλήξεις του θετικού είναι:

- ος, -η, -ο (*σοφός, σοφή, σοφό*)
- ος, -α, -ο (*ωραίος, ωραία, ωραίο*)
- υς, -α, -υ (*βαρύς, βαριά, βαρύ*)
- ης, -ης, -ες (*επαικής, επαικής, επαικές*)

Ο **συγκριτικός** δηλώνει σύγκριση. Οι καταλήξεις με τις οποίες σχηματίζεται είναι:

-ότερος, -ότερη, -ότερο (*σοφότερος, σοφότερη, σοφότερο / ωραιότερος, ωραιότερη, ωραιότερο*)

-ύτερος, -ύτερη, -ύτερο (*βαρύτερος, βαρύτερη, βαρύτερο*)

-έστερος, -έστερη, -έστερο (*επαικέστερος, επαικέστερη, επαικέστερο*)

ή περιφραστικά με το επίρρημα **πιο** και τον θετικό βαθμό (*πιο σοφός / πιο ωραίος / πιο βαρύς / πιο επαικής*)

Ο **υπερθετικός** δηλώνει ποιότητα ή ιδιότητα στον ανώτατο βαθμό. Οι καταλήξεις με τις οποίες σχηματίζεται είναι:

-ότατος, -ότατη, -ότατο (*σοφότατος, σοφότατη, σοφότατο / ωραιότατος, ωραιότατη, ωραιότατο*)

-ύτατος, -ύτατη, -ύτατο (*βαρύτατος, βαρύτατη, βαρύτατο*)

-έστατος, -έστατη, -έστατο (*επαικέστατος, επαικέστατη, επαικέστατο*)

ή περιφραστικά με το επίρρημα **πολύ** (ή **πάρα πολύ** ή **πολύ πολύ**) και τον θετικό βαθμό του επιθέτου (*πολύ σοφός / πολύ ωραίος / πολύ βαρύς / πολύ επαικής*) ή από τον συγκριτικό με άρθρο (*ο ωραιότερος / ο πιο ωραίος*)

Ο συγκριτικός και ο υπερθετικός βαθμός λέγονται **παραθετικά** του επιθέτου.

Ανώμαλα παραθετικά

Μερικά επίθετα σχηματίζουν ανώμαλα τα παραθετικά τους. Π.χ.:

καλός, καλύτερος, άριστος
κακός, χειρότερος, χείριστος
μεγάλος, μεγαλύτερος, μέγιστος
μικρός, μικρότερος, ελάχιστος

λίγος, λιγότερος, ελάχιστος
πολύς, περισσότερος, πλείστος
απλός, απλούστερος, απλούστατος
γέρος, γεροντότερος, –

Ελλειπτικά παραθετικά

Υπάρχουν επίθετα που απαντούν μόνο στον συγκριτικό βαθμό (*προτιμότερος, προγενέστερος, μεταγενέστερος*), ενώ άλλα (κυρίως λόγια) μόνο στον υπερθετικό (*φίλητος, ύψιστος, ύπατος*). Επιπλέον, κάποια επίθετα υπερθετικού βαθμού χρησιμοποιούνται ως τιμητικοί τίτλοι (*Αιδεσιμότητος, Εκκλημπρότατος, Εξοχότητος, Μακαριότητος, Μεγαλειότητος, Παναγιότητος, Σεβασμιότητος* κτλ.).

Επίθετα μόνο θετικού βαθμού

Ορισμένα επίθετα, ωστόσο, δε σχηματίζουν παραθετικά, γιατί η ιδιότητα που φανερώνουν δεν παρουσιάζει διαβαθμίσεις. Αυτά είναι όσα σημαίνουν:

- τόπο (*θαλασσινός, στεριανός, βουνίσιος*),
- χρόνο (*χτεσινός, σημερινός, πρωινός, χειμωνιάτικος*),
- ύλη (*ξύλινος, χάρτινος, χρυσός*),
- καταγωγή ή συγγένεια (*ελληνικός, πατρικός, προγονικός*),
- κατάσταση που δεν αλλιάζει (*νεκρός, θνητός*).

Τέλος, δε σχηματίζουν παραθετικά μερικά σύνθετα επίθετα με πρώτο συνθετικό το στερητικό α- (*άψυχος, άκακος, αθάνατος*) καθώς και επίθετα που δηλώνουν ιδιότητα στον ανώτατο βαθμό (*πάνσοφος*).

Παραθετικά επιρρημάτων

Εκτός από τα επίθετα, παραθετικά σχηματίζουν και τα επιρρήματα που προέρχονται από επίθετα. Στον θετικό βαθμό έχουν κατάληξη:

- α, αν προέρχονται από επίθετα σε -ος (*ακριβός → ακριβά*)
- ιά, αν προέρχονται από επίθετα σε -ύς (*βαθύς → βαθιά*)
- ως, αν προέρχονται από επίθετα σε -ης (*ακριθής → ακριβώς*)

Από τα επίθετα σε -ος σχηματίζονται επιρρήματα και σε -ως (*καλός → καλή* αληθιά και *καλώς, απλός → απλή* αληθιά και *απλώς*, συχνά με διαφορά στη σημασία τους).

Τα επιρρήματα σχηματίζουν τον συγκριτικό και τον υπερθετικό βαθμό όπως και τα επίθετα, πάλη με την κατάληξη -α (*ωραία, ωραιότερα, ωραιότατα*) ή περιφραστικά με: **πιο** + θετικό βαθμό και **πολύ** (ή **πάρα πολύ**) + θετικό βαθμό αντίστοιχα (*πιο ωραία, πολύ ωραία*).